

AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK FÖLDREFORM KÁRPÁTALJÁN¹

BEVEZETŐ

A földreform általános volt az első világháborút átélte Európában. Csehszlovákia sem kerülhette ezt meg, akárcsak a monarchia többi utódállama. A világháborút követő nagy kelet-közép-európai bomlás és az új államok létrehozása körüli propagandának egyik alapvető eleme volt a földtulajdon-viszonyok rendezésére tett ígéretek. Kétségtelen, hogy aránytalanok voltak a térség földbirtokainak tulajdonviszonyai, a térségben a latifundiumok és a parasztság nagyfokú földéhsége volt megfigyelhető. A Monarchia valamennyi utódállamára jellemző volt a földreform, s bár különböző intenzitással hajtották végre, de kétségtelenül a földtulajdonviszonyok átalakulásához vezetett. Ezen kívül szembeötlő az is, hogy szinte kivétel nélkül a nemzetállam-építés eszközévé is vált a földreform és az azt kísérő telepítéspolitika. Jellemző volt továbbá, hogy a földreformot szabályozó törvényeket szinte sosem tartották be maradéktalanul, az intézkedések pedig szinte kivétel nélkül befejezetlenek maradtak, a gyakorlat több országban is elmaradt a korszak kezdetén kitűzött céloktól.²

Jelen tanulmány a mai Kárpátalja³ területén az első Csehszlovák Köztársaság időszakban a földreformmal összefüggésben le-

¹ Jelen tanulmány elkészítését segítő kutatást a Nemzetközi Visegrád Alap és a Magyar Tudományos Akadémia Domus ösztöndíjprogramja támogatta.

² *Palotás Emil*: Kelet-Európa története a 20. század első felében. Bp., 2003. 250.

³ A mai Kárpátalja területét alkotó vármegyék Podkarpatská Rus néven kerültek az első Csehszlovák Köztársaság kötelékébe. A köznyelv a hivatalos megnevezés mellett a Ruszinszko, majd későbbiekben egyre inkább a Kárpátalja megnevezést kezdte használni.

zajlott telepítéspolitikát vizsgáló kutatás⁴ során fellelt források alapján íródott. Az írás célja, hogy a földreformra vonatkozó ismereteket kiegészítse azoknak a kutatási eredményeknek és feltárt forrásoknak a bemutatásával, amelyek az intézkedéssorozat kárpátaljai végrehajtásának sajátosságait szemléltetik.

FORRÁSOK

Az első csehszlovák földreform kárpátaljai vonatkozásai igen szérenyen kutattottak, így célszerű a forrásanyagról és a kutatási lehetőségekről is ejteni néhány szót. A téma kutatója a legbősegebb iratanyagra a Cseh Nemzeti Levéltárban⁵ bukkanhat. Jelen dolgozat elkészítéséhez két fond iratanyagát kutattuk. Az első, a 705/3.⁶ számú, az Állami Földhivatal általános iratait tartalmazza. A levél-

⁴ A nevezett kutatás eredményeit a következő tanulmányok közlik: „...*Nem tehetnek ők sem róla, hogy közénk kerültek*” Az első Csehszlovák Köztársaság kárpátaljai telepítéspolitikájának néhány aspektusa. In *Szamborovszkyné Nagy Ibolya* (szerk.): „Így maradok meg hírvivőnek...”. In *memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére*. Ungvár, 2012. 165–178.; Telepítéspolitikai Kárpátalján 1919 és 1939 között a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár forrásainak tükrében. In *Lukács Anna* (szerk.): *Studia Historica Debreceniensis I.* Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2012. 127–142.; Csehszlovák telepítéspolitikai Kárpátalján a két világháború között: A telepítések első szakasza: állami letelepítések. Az első kolóniák. Debreceni Szemle, XXI. évfolyam (2013. 2–3. sz.) 111–119.; Az első Csehszlovák Köztársaság telepítéspolitikája revíziójának kísérlete Kárpátalján 1938 és 1944 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, A szlovákiai magyar tudományos műhelyek folyóirata XV:(2013. 1. sz.) 75–86.; Adalékok az első csehszlovák földreform kárpátaljai történetéhez. *Közoktatás*, 2014. 1–2 sz. 26–27.; Az első Csehszlovák Köztársaság telepítéspolitikája a mai Kárpátalja területén: tervek és gyakorlat. *Regio. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 22. évf. (2014. 2. sz.), 147–148.

⁵ Národní archiv České republiky – továbbiakba NACR

⁶ Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné (1875) 1918–1935 (1949)

tári egységben a földreform végrehajtásának általános folyamatáról, illetve a telepítéspolitikai szervezéséről találhatunk iratokat. A kutatás során az Állami Földhivatal jelentéseit, elnökségének iratait, a tárcaközi-bizottságok jegyzőkönyveit, a földreform végrehajtása során készített igen pontos és sokszínű statisztikákat használtuk fel. A másik fond a 705/5.⁷ a földreform Podkarpatská Rusban történő végrehajtásakor keletkezett iratokat tartalmazza.

A kutatás során a Csehországban fellelhető iratanyag mellett nagy jelentőséggel bír a Kárpátalján található iratok sokasága. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár⁸ beregszászi részlegének több fondját is felhasználtuk a kutatás során. Ezek közül a 36. fond⁹ a legjelentősebb, melynek 3755 őrzési egysége¹⁰ a földreform és telepítéspolitikai szervezéséért 1935-ig felelős Állami Földhivatal (ÁFH) Ungvári Kirendeltségének, majd 1935-től a Mezőgazdasági Minisztérium felelős intézményének iratait tartalmazza. Az források közül az ÁFH intézkedési utasításait és terveit, a helyi szervek jelentéseit, statisztikáit, illetve az ungvári szerv elnökségi üléseinek jegyzőkönyveit használtuk fel. Az iratanyag településekre lebontva tartalmaz gazdag információt a földreform és kolonizáció folyamatáról. A tárgyalt intézkedéssorozattal kapcsolatosan kutatgatjuk a 121.¹¹ és 122.¹² és az 1501.¹³ számú fondokat. Ezek a

⁷ Státní pozemkový úřad – Zakarpatské velkostatky 1920–1938

⁸ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, hivatalos nevén: Державний Архів Закарпатської Облaсті, a továbbiakban KTÁL

⁹ Ужгородська окружна державна канцелярія державної поземельної реформи, м. Ужгород, 1919–1939 pp.

¹⁰ Az ukrajnai levéltári rendezés alapegysége a fond, amely leíró egységekre, „opiszokra” bomlik, az opiszokon belül az iratok őrzési egységeiben (odinica zberihannya) kapnak helyet. Ez utóbbinak a magyar levéltári terminológiában az iratcsomó fogalma feleltethető meg

¹¹ Берегівський комісар Ужгородського окружного уряду по розподілу землі, м.Берегове Підкарпатської Русі, 1919–1939 pp.

¹² Комісар по розподілу землі Ужгородського окружного державного земельного управління, м. Ужгород, 1921–1939 pp.

¹³ Державний комісар по розподілу землі, м.Мукачеве, 1919–1939 pp.

gyűjtemények a beregszászi, az ungvári és a munkácsi földosztó biztosok tevékenysége során keletkezett dokumentumokat tartalmazza. Szintén a beregszászi levéltárban kutatható az a két fond, amely tartalmaz még hasznos információkat a téma vonatkozásában. Az egyik a 1919 és 1928 között fennálló Polgári Közigazgatási Hivatal Elnökségének, melyet a Podkarpatská Rusban valós irányítást megvalósító alkormányzó vezetett, iratait tartalmazó 29. számú fond.¹⁴ Az említett közigazgatási szervet 1928-tól Tartományi Hivatalnak nevezik, az alkormányzó tisztség pedig tartományi elnöki pozícióvá transzformál. A Tartományi Hivatal Elnökségének iratait a 2. számú fond¹⁵ tartalmazza. Mindkét iratanyagban a terület igazgatásáért felelős szerv, illetve a földreform végrehajtásáért felelős hivatal közötti levelezés érdemes kutatásra jelen téma szempontjából.

A telepítések szervezése során fontos szerepet játszott a pozsonyi székhelyű Telepítési Hivatal, melynek iratanyaga a Szlovák Nemzeti Levéltárban¹⁶ található.¹⁷ Pozsonyi kutatásaink során számos forrásokra lertünk az Állami Földhivatal helyi iratanyagában¹⁸ is, melyek elsősorban a magántelepítések folyamatának megértéséhez nyújtanak segítséget.

Fontos megemlítenünk a Magyar Nemzeti Levéltár¹⁹ Országos Levéltárában fellelhető forrásanyagot, melyek segítségével törekedtünk feltárni a telepes falvak 1938-at követő sorsát. Ehhez a Miniszterelnökség Minisztertanácsi jegyzőkönyveit,²⁰ illetve a Mi-

¹⁴ Президія Цивільного Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1919–1928 pp

¹⁵ Президія Крайового управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1928–1938 pp.

¹⁶ Szlovák Nemzeti Levéltár, Slovenský národný archív, továbbiakban SNA

¹⁷ SNA, Fond 184, Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave, 1921–1938

¹⁸ SNA, Fond 209, Štátny pozemkový úrad v Prahe, 1919–1938

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, továbbiakban MNL OL

²⁰ MNL OL, K 27 – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

niszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Osztályának²¹ iratait használtuk fel. Hasznos forrásokra bukkanhatunk a külügyminisztériumi iratok között is. Kutatásunk során a Magyar Külügyminisztérium Politikai Osztálya²² és Politikai Osztályának rezervált irataiban,²³ valamint a Gazdaságpolitikai Osztály²⁴ irataiban bukkanhatunk olyan jelentésekre, melyek nem csupán a Podkarpatská rusi magyarság általános helyzetéről, hanem a földreform és telepítéspolitikai hatásairól is tartalmazznak hasznos és érdekes információkat.

Végezetül meg kell említenünk a cseh- és szlovák törvényhozás közös elektronikus archívumát,²⁵ amelyben kutathatók a korabeli Csehszlovák Nemzetgyűlésben és Szenátusban elhangzott képviselői és szenátori beszédek, illetve beadványok. Jól nyomon követhetők a források segítségével a földreform és telepítéspolitikai törvényi szabályozásának megteremtését övező viták, megtalálhatóak a kisebbségi lakosság elégedetlenségét jelző különböző interpellációk és memorandumok.

Szólnunk kell továbbá a korabeli sajtóanyagokról. Ezek közül forrásérték szempontjából kiemelkedik az Állami Földhivatal hivatalos közlönye a Pozemková reforma, mely rendszeres tájékoztatást adott a földreform, illetve a telepítések épp aktuális állapotáról. Ezen túl szólnunk kell azokról a sajtóanyagokról, melyek a helyi közvéleményt kívánták tükrözni, vagy alakítani. A magyar sajtótermékek közül a Ruszinszkói Magyar Gazda,²⁶ a Határszéli Újság,²⁷ a Ruszinszkói Magyar Hírlap²⁸ és a Kárpáti Híradó²⁹ szá-

²¹ MNL OL, K28 – Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Osztályának iratai

²² MNL OL, K63 – KÜM Politikai Osztály

²³ MNL OL, K64 – KÜM Politikai Osztály rezervált iratai

²⁴ MNL OL, K69 – KÜM Gazdaságpolitikai Osztály

²⁵ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=82>

²⁶ Magyar Kisgazdapárt lapja

²⁷ Magyar Keresztényszocialista Párt lapja

²⁸ Magyar pártszövetség lapja

²⁹ A lap magát független politikai lapként hirdette, azonban cikkeiből erősen kitűnik a magyar ellenzéki pártokkal való kapcsolat.

moltak be rendszeresen a földreformról, mint ellenzéki magyar pártlapok a magyar közösségre veszélyes intézkedésként állítva be azt. A ruszin lapok szintén gyakorta írtak a földreformról, ezek a közül a teljesség igénye nélkül: *Русскій Вестник, Земледельческій календар*,³⁰ *Русская Земля*,³¹ *Карпаторусскій Голос*,³² *Русь-ка Нива*,³³ *Свобода*.³⁴

Meg tudunk nevezni továbbá számos olyan korabeli kiadványt, melyek kisebb-nagyobb részletességgel számoltak be a földreform részleges vagy végleges eredményeiről. A teljesség igénye nélkül a következőket érdemes megnevezni: Pozemková reforma v Podkarpatské Rusi (Földreform Podkarpatská Rusban),³⁵ Omyly a nebezpečí pozemkové reformy (A földreform hibái és veszélyei),³⁶ Pozemková reforma v československé republice³⁷ (Földreform a Csehszlovák Köztársaságban), *Československa pozemková reforma v číslicích a diagramech* (A csehszlovák földreform számokban és diagramokban),³⁸ *Карпаторусскія досягненія. Юбилейный сборникъ статей по поводу 10-тія добровольнаго присоединенія Подк. Руси къ Чехословакіи* (Kárpátorosz eredmények. Jubileumi kötet Podkarpatská Rus Csehszlovákiához való önkéntes csatlakozásának 10. évfordulójára),³⁹ *Technická práce v*

³⁰ Az Autonóm Földműves Szövetség lapjai

³¹ Kárpátorosz Munkapárt lapja

³² Ruszin Nemzeti Autonomista Párt lapja

³³ A Ruszin Földműves Párt lapja

³⁴ A Keresztény Néppárt lapja

³⁵ *Melmuka, Václav*: Pozemková reforma v Podkarpatské Rusi. V tělocvičně jednotě sokolské v Užhorodě, Ždimal a Vetešnik, Užhorod, 1921.

³⁶ *Pekař, Josef*: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, III. vydání, Vesmír, V Preze, 1923.

³⁷ *Voženilek, Jan*: Pozemková reforma v československé republice II. vydání, Praha 1924.

³⁸ *Československa pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Sastavil a vydal: Státní Pozemkový Úřad v Praze 1925.

³⁹ *Карпаторусскія досягненія. Юбилейный сборникъ статей по поводу 10-тія добровольнаго присоединенія Подк. Руси къ Чехословакіи*.

zemi Podkarpatoruské 1919–1933 (Műszaki munkálatok Podkarpatská Rusban 1919 és 1933 között),⁴⁰ Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská. (A csehszlovák földreform előzetes eredményei. Szlovenszkó és Podkarpatská Rus,)⁴¹ A felvidéki magyarság húsz éve 1918–1938,⁴² A magyarság a cseh földreformban,⁴³ A Közép-Duna-medence közgazdasága.⁴⁴

A megnevezett forrásbázisok sora még bővíthető természetesen, azonban a felsoroltakból is érzékelhető, hogy milyen kiterjedt lehetőségek vannak az első csehszlovák földreform kárpátaljai vonatkozásainak kutatására.

A FÖLDREFORM TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSÁNAK HÁTTERE

Viszonylag korán, már 1918. november 9-én elfogadta a törvényhozás a nagybirtokok zár alá helyezését előíró törvényt.⁴⁵ Ennek menete ugyan gyors volt, de a döntéshozatalt több tényező nehezítette. A koalíciós kormányban két párt volt, melyek nagy lendülettel vetették magukat a földbirtokreformot övező vitákba. Az egyik a Csehszlovák Agrárpárt, a nagybirtokok felszámolását, de elsősorban a korábban császári kézben lévő birtokok mihamarabbi szétosztását preferálta, illetőleg hangoztatta azt, hogy a 1620-as fehérhegy-i csatát követően zömében német földbirtokosok által tu-

Подъ редакцій и изданиємъ А. В. Попова. Типограф. «Карпатыя» Мукачево, 1930.

⁴⁰ *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919–1933.* Uzhorod, 1933.

⁴¹ *Voženilek, Jan:* Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská. Praha, 1932.

⁴² A felvidéki magyarság húsz éve. Bp., 1938.

⁴³ *Jócsik Lajos:* A magyarság a cseh földreformban. Bp., 1940.

⁴⁴ *Jócsik Lajos:* A Közép-Duna-medence közgazdasága. Bp., 1944.

⁴⁵ *Simon Attila:* Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. Somorja, 2008. 30.

lajdonolt cseh-morva földek visszatérhetnek jogos gazdáikhoz, a csehekhez. A másik párt a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt volt, mely kihasználta, hogy az 1917-ben Oroszországban győző és államszervező elvvé váló bolsevizmus eszmei térhódítása nem hagyta érintetlenül az új létrejött csehszlovák államot sem, s az egyébként is egyre növekvő elégedetlenségnek a bolsevista ideológia táptalaja lett. Onnantól kezdve pedig, hogy a földet követelő néptömegek érezték, problémáikat és követelésüket a csehszlovák törvényhozás előtt kommunikálni kész politikai szervezetek léteznek, elszántságuk csak még inkább erősödött. Bár az Osztrák–Magyar Monarchia széthullását követően gazdaságilag a legjobb mutatókkal Csehszlovákia rendelkezett, nem volt gazdaságföldrajzi szempontból (sem) koherens egész, így míg a cseh-morva területek a volt Monarchia ipari potenciáljának 70%-ával bírtak, addig a szlovák területeken a lakosság 60%-a élt mezőgazdaságból, a gazdasági helyzet pedig a csehszlovák állam mozaikjába legkevésbé illeszkedő Ruszinszkóban volt a legégetőbb.

A döntéshozók két nagy csoportja feszült tehát egymásnak, s míg az agrárpártiak Csehszlovákia nagy középosztályának sorait (meg persze szavazóbázisukat) szerették volna bővíteni nagy- és középparaszti birtokosokkal, addig a szociáldemokraták állami tulajdonban gondolkodtak. Mindazonáltal mindkét fél egyetértett abban, hogy a háborús veteránok, légionáriusok számára is nagy-szerű lehetőséget jelenthet a földreform. A korszak német és magyar ajkú ellenzéke mindig is hangsúlyozta a földreform nemzeti-ségpolitikai színezetét. Ezzel szemben az első Csehszlovák Köztársaság intézményei és több történész is tagadja ezt, és egyszerű gazdasági és szociális intézkedéssorozatként tekintenek a jelenségre. Bármelyik állítást is fogadjuk el, tény, hogy a leginkább a német, illetve a magyar ajkú birtokosok sínylették meg a sok esetben kártérítés nélkül végrehajtott intézkedéseket. Azonban ez nem is lehetett másként, tekintve, hogy kezükben volt a földterületek nagy része. Azonban ha e két nemzetiség szempontjából nézzük a földreformot, akkor pedig az körvonalazódik, hogy a magyar és

német nemzetiségek vezető elitjének egzisztenciája került veszélybe, vagy kényszerültek optálásra, így kerülhetett az immáron kisebbségben lévő magyarság is olyan helyzetbe, hogy gyakorlatilag új, érdekartikulációra képes elitet kellett kitermelnie.

A döntéshozatal tehát gyors volt, melynek több oka is lehetett. Egyrészt az 1918-ban a Karel Kramář által vezetett koalíciós kormányra jelentős baloldali nyomás nehezedett, mindazonáltal a Kelet-Közép-Európában egyre érezhetőbben jelentkező bolsevik hullámot is le akarták csillapítani. Másrészt a nagybirtokok szétosztása jelentősen meggyengítette azt a zömében német, magyar területeken magyar vagy magyarul beszélő birtokos réteget, amely az újonnan létrejött Csehszlovákia területén korábban nemcsak a gazdasági, de a politikai elitet is jelentette. Harmadrészt a paraszti lakosság nagymértékű földéhsége és ezt a társadalmi igényt nagyszerűen felismerő, s politizálásában később kamatoztató Csehszlovák Agrárpárt földbirtokreform melletti erős kiállása is jelentős tényezők voltak.⁴⁶

A földreform végrehajtásának menetét több törvény is szabályozta. Ezek közül a négy legjelentősebb ismertetése elengedhetetlen. Ezek közül az alapot a 215/1919. számú ún. lefoglalási törvény jelentette. Ezt 1919. április 16-án fogadta el a csehszlovák törvényhozás. A törvény lényege az volt, hogy lefoglalás alá került minden olyan földbirtok, amely meghaladta a 150 hektárnyi mezőgazdasági területet, ide tartoztak a szántók, rétek, kertek, szőlők, komlóskertek vagy minden, általában 250 hektárnál nagyobb területű földbirtok.⁴⁷ A lefoglalás a törvény szövege szerint nem jelentette a földbirtok tulajdonjogának megvonását a földbirtokostól, csupán korlátozta annak jogait a terület Állami Földhivatal általi átvételéig. A tulajdonos ilyen módon nem adhatta el a lefoglalt földterületet, de folytathatott rajta gazdálkodást.⁴⁸ A földreform

⁴⁶ Vö. *Simon A.*: Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között i. m. 31.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

másik fontos törvénye a 81/1920. számú kiutalási törvény volt, melyet 1920. január 30-án fogadtak el. A dokumentumban azoknak a körét határozták meg, akik a kiutalások során elsősorban részesülhetnek földbirtokból: „kisbirtokosoknak, zselléreknek, kisiparúzóknak, mező- és erdőgazdasági alkalmazottaknak és földbirtok nélküli személyeknek, és pedig különösen legionistáknak, kik a háborúban a hazáért elesetek vagy háborús szolgálat következtében elhunytak, hadirokkantak és olyan katonák hátramaradottjainak, kik a hadiszolgálat következtében elesetek vagy meghaltak”.⁴⁹

A helyi magyarság számára hátrányos volt, hogy a törvény az igénylés feltételül a csehszlovák állampolgárság meglétét szabta meg, köztársasági szinten ez több tízezer magyart zárt ki a folyamatból. Azonban ez nem csak őket érintette, hanem a reemigráló cseh és szlovák nemzetiségűeket is. A törvénybe így bekerült az a kitétel, hogy az is igényelhet földterületet, aki két éven belül megszerzi a csehszlovák állampolgárságot. A kiutalási törvényben az Állami Földhivatalra ruházták azt a jogot, hogy döntsön a kiutalások tulajdonjogáról, hogy azok magántulajdonba vagy bérletbe kerüljenek.⁵⁰

A kiutalások során önellátó gazdaságok létrehozását tűzte ki célul a törvény. Ennek három formáját különböztette meg:

- az első a törpebirtok,
- a második az önellátó parasztgazdaságok (ezek nagyságát 6–10, esetleg 15 hektárban szabták meg),
- a harmadik az ún. maradékbirtok volt, utóbbiak mérete meghaladta a 30 hektárt, és Kárpátalja esetében szinte kivétel nélkül nem helyi igénylő kapta azokat.⁵¹

Érdemes még szólni a törvény 20. paragrafusáról, mely lehetővé tette, hogy az Állami Földhivatal akár 500 hektártól nagyobb bir-

⁴⁹ Uo. 31–39.

⁵⁰ Uo. 36.

⁵¹ Uo. 31–39.

tokokat is az eredeti tulajdonosnál hagyjon. Ez a törvényi előírás több visszaélésre is lehetőséget adott.⁵²

A földreform harmadik alaptörvénye a kárpótlási törvény volt. 329/1920. számmal fogadták el 1920 áprilisában és a dokumentumban meghatározták a lefoglalási törvény hatálya alá eső földbirtokkal rendelkező tulajdonosok számára fizetendő kárpótlást. A kárpótlás összegét az 1913 és 1915 közötti átlagárak szerint szabták meg, de akár 40%-kal is csökkenthető volt az átvétel időpontjának és a birtok nagyságának függvényében.⁵³

A negyedik törvény, amely meghatározta a törpebirtokosok és földnélküliek megsegítését célzó hitelek, a 166/1920. számú volt. A rendelkezései szerint a kedvezményezettek hosszúlejáratú kölcsönökhöz juthattak a kiutalási ár 90%-áig, az épületek 50%-áig, illetve az építkezési költségek 90%-áig. A kiemelt kedvezményezettek, mint a légionáriusok vagy a hadirokkantak további hitelekhez is hozzájuthattak. A különböző hitelkonstrukcióknak a telepítések során kiemelt szerepük volt.

A földreform végrehajtó testülete tehát 1919-től 1935-ig az Állami Földhivatal volt, amely közvetlenül a minisztertanácsnak volt alárendelve, és rendkívül széles jogkörrel rendelkezett. Elnökét és annak két helyettesét a köztársasági elnök nevezte ki. Az ÁFH folytatta a földbirtokok lefoglalását és átvételét, kijelölte a kedvezményezetteket, felügyelte a gazdálkodást, bonyolította a telepítéseket. Az ÁFH felügyeletét egy, a parlament által delegált tizenkét tagú felügyelő-bizottság vállalta, melyet bár háromévenként kellett újraválasztani, ez azonban egyszer sem történt meg.⁵⁴ Ez a felügyelő-bizottság döntött a törvény 11. paragrafusának értelmében arról, hogy milyen ütemben zajljék a földosztás és mely birtokok mentesülhetnek a földosztás alól. A hivatalt 1919 és 1926 között Karel Viskovsky, 1926 és 1935 között Dr. Jan Voželinek irányította, 1935-től a földbirtokreform lebonyolítása, és a hivatal

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo. 40.

is átkerül a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe. Prágában, Plzenben, Mlade Boleslavban, Hradic Kraloviban, Ceske Budojevicében, Brnóban, Olmützben, Pozsonyban, Zvolenben, Kassán és Ungváron álltak fel a regionális hivatalok, ezen kívül kifejezetten a kolonizációval foglalkozott a pozsonyi székhelyű Telepítési Hivatal.⁵⁵

A FÖLDREFORM FOLYAMATA ÉS EREDMÉNYEI PODKARPATSKÁ RUSBAN

A fentebb ismertetett törvényeknek megfelelően a köztársaság többi területéhez hasonlóan Podkarpatská Rusban is felállították az Állami Földhivatal Kerületi Irodáját és az az alá rendelt bizottságokat Ungvár, Munkács, Técső és Beregszász központokkal.⁵⁶ Ezt követően 1920. szeptember 1-jén adták ki azt a rendeletet, amelynek értelmében Podkarpatská Rus területén „minden haszonélvező, birtokos, társtulajdonos, állampolgárságra való tekintet nélkül, kilencven napon belül köteles bejelenteni 150 hektárnál vagy 260 kat. holdnál nagyobb földterületét” A késedelmet jelentős büntetéssel torolták meg, 50 000 korona pénzbírság⁵⁷ vagy egy hónap elzárás járt érte.⁵⁸ Érdemes megjegyezni, hogy mint a rendelet szövegéből is látszik állampolgárságra való tekintet nélkül volt kötelező a szabályozás mindenkire, míg 1920-ban a csehszlovák állampolgárságot még sokaknak nem sikerült megszerezniük, ami például kizáró ok lehetett bizonyos tisztségek betöltésekor.

Az első csehszlovák földreform podkarpatská rusi hatásainak megfelelő értelmezéséhez figyelembe kell vennünk a régió sajátos

⁵⁵ *Pavel, Antonin*: Československá pozemková reforma. In: *Pozemková reforma*, Ročník XIX, Číslo 5.

⁵⁶ *Botlik József*: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. Nyíregyháza, 2005. 177–244.

⁵⁷ Egy kat. hold földért 500 korona jóvátétel járt a tulajdonosnak, tehát 100 holdnyi föld ára lett volna a büntetés

⁵⁸ KTÁL Fond 36. Op. 1. od.zb. 13. 1–2. lap

gazdasági és társadalmi jellegzetességeit. Az 1895-ös birtokösszeírás adatai alapján Szlovákia és Kárpátalja területein a 1000 hold fölötti nagybirtokok, melyek a gazdaságok számának 0,1%-át tették ki, jelentették az összes földterület 36,1%-át.⁵⁹ Szembetűnőbb a lakosság gazdasági ágazatok szerinti megoszlása volt. 1921-ben a helyi lakosság 67,63%-a élt mező- és erdőgazdaságból, halászatból, tehát primer szektorbeli foglalkozási tevékenységből. Ez az arány 1930-ra alig változott, akkor 66,29% volt a részesedés. A Köztársaság egyéb területei közül Szlovákia foglalkoztatási szerkezete volt ezekhez az állapotokhoz leginkább hasonló, ott 1921-ben 60,63%, 1930-ban 56,82% volt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya. Az ország egyéb területein ez az arányszám teljesen más képet mutatott. Csehországban 1921-ben a lakosság 29,69%-a, Morvaországban és Sziléziában 35,27% élt a termőföldhöz köthető gazdasági tevékenységből, 1930-ban ezeken a területeken ez az arány 24,06% és 28,56% volt.⁶⁰ Ebből is látható, hogy a termőföld kérdése a podkarpatská rusi lakosságot különösképp érzékenyen érintette.

A fenti megállapításra jutott Václav Melmuka, az Állami Földhivatal Ungvári Kerületi Irodájának vezetője is 1921-ben készített munkájában. Hozzáteve azt a megjegyzést, hogy a csehszlovák földreform létkérdés a ruszinok számára, akik esetében a földbirtoktulajdon mérete a mindennapi megélhetéshez is kevés.⁶¹ A kiadványban a szerző nem csupán a földreform gazdasági és szociális jelentőségéről értekezett, de rövid összefoglalást nyújtott a terület földbirtokviszonyairól is. A kiadvány szerint Podkarpatská Rusban összesen 461 000 kat. hold földterület esett a lefoglalási törvény hatálya alá. Abból az összesen 1 868 400 kat. holdból, ami a tényleges podkarpatská rusi területet jelentette. Ebből 106 000

⁵⁹ *Simon A.* : Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között i. m. 30.

⁶⁰ *Rothschild, Joseph*: Csehszlovákia története a két világháború között. Szeged, 1995. 82.

⁶¹ *Melmuka V.*: Pozemkova Reforma v Podkarpatské Rust i. m. 6.

kat. hold volt mezőgazdasági művelés alá vont (szántók, rétek, kertek, szőlőültetvény), és 355 000 kat. hold egyéb földterület (erdők, legelők, mocsaras terület). A lefoglalási törvény alá eső területeken kívül 500 000 kat. hold földterület volt az állami tulajdonában, 400 000 kat. hold községi tulajdonú földbirtokok, vagy úrbéri földterület volt. Ez utóbbinak legjelentősebb részét legelő és erdőség tette ki. Továbbá 9500 kat. hold volt egyházi tulajdonban Podkarpatská Rusban.⁶² A mezőgazdasági területek típusainak tekintetében a szántó és az erdőbirtok volt túlnyomó többségben, azonban közigazgatási egységenként itt megfigyelhetők voltak eltérések. Az Ungi zsupában egyértelműen a szántók voltak jelen nagyobb arányban, a Beregi és Ugocsei zsupákban hasonló mértékben voltak jelen a szántók és az erdőbirtokok a földalapban, míg a Máramarosi zsupában az erdőbirtokok és rétek részaránya kiemelkedő volt.⁶³

Podkarpatská Rus összterületét tekintve még egyértelműbb a térség erdőségeinek jelentősége. Ugyanis Podkarpatská Rus mint közigazgatási egység területének 32,2%-a volt mezőgazdasági termelés alá vonható, 49%-a pedig erdőség.⁶⁴

A fent említett földterületek több nagybirtok között oszlottak meg a területen. A legnagyobbak a Schönborn-Bukheim uradalom, a Schönberg, a Teleki, a Lónyay, az Oedeschalchi, az Eszenyi, a Szalánczy birtokok voltak. Ezeken a területeken kezdődött meg a fentebb nevezett rendelettel földbirtokok lefoglalása, parcellázása, igénylőknek való kiutalása.

A földek zárolását követően a helybeli lakosság jelentkezhetett a jegyzőnél, vagy az adott terület Földosztó Bizottságánál, és igényt nyújthatott be valamilyen méretű földterületre.

A földreformot szabályozó törvények meghatározták azokat a feltételeket, amelyek alapján kedvezményezett lehetett valamely

⁶² Uo.

⁶³ *Melmuka V.*: Pozemkova Reforma v Podkarpatské Rusi... 7.

⁶⁴ *Voženilek, Jan*: Pozemková reforma v československé republice II. vydání, Praha, 1924.

jogi, vagy magánszemély. Ezekről a feltételekről hirdetményekből értesülhettek a községek lakosai. Az egyik ilyen hirdetmény, mely ruszin és magyar nyelven is megjelent, a következőkben foglalta össze a fontosabb tudnivalókat:

Földet kaphatnak:

1. Egyes polgárok és pedig kisbirtokosok, zsellérek kisiparosok, mezőgazdasági alkalmazottak, erdei alkalmazottak és földnélküliek, különösen pedig a legionáriusok és a csehszlovák fegyveres erő kötelékébe tartozók, úgyszintén azoknak hátramaradottjai, kik mint olyanok a hazáért estek el vagy a hadiszolgálat következtében haltak meg,
2. egyesületek, melyek az I. alatt felsoroltakból állanak,
3. nyilvános önkormányzati testületek és közintézetek (hivatalok), valamint nem haszonnyerési céllal alakult egyesületek,
4. földműves és fogyasztási szövetkezetek,
5. községek és egyéb nyilvános testületek,
6. egyéb jogi személyek, tudományos, emberbaráti és más közhasznú intézetek.⁶⁵

A forrás azoknak a körét is megfogalmazta, akik nem részesülhetnek a földreform kínálta földszerzési lehetőségekkel:

Földet nem kaphatnak:

1. Akik nem cseh-szlovák állampolgárok, kivéve, ha két év alatt megszerzik,
2. kik oly bűncselekmények miatt lettek elítélve, melyek maguk után vonják a községi választójog elvesztését, míg az Ítélet hatálya fennáll, azután pedig azok, kik erkölcsileg kifogás alá esnek,
3. kik testi vagy lelki fogyatkozások miatt képtelenek eleget tenni a földfelosztás által elérni kívánt céloknak, kivéve ha a hadirokkant ellátásáról van szó és a kérelmező családja pótolni képes az ő munkaképtelenségét (alkalmatlanságát).⁶⁶

⁶⁵ NACR, Fond 705/5 inv. 20, karton 49.

⁶⁶ Uo.

A földosztásban való részesedés iránti kérvényeket a hirdetmények kifüggesztésétől számított 14 nap alatt kellett benyújtani hivatalos nyomtatványokon (prihlaška) két példányban. A KTÁL iratanyagában rengeteg ilyen igénylőlappal találkozhatunk, ezekből megtudhatjuk, hogy milyen szempontokat vettek figyelembe az igényléseknél. Ezek az igénylőlapok egyoldalas cseh nyelvű nyomtatványok voltak, melyen ki kellett tölteni a megfelelő rubrikákat. Érdekesség, hogy míg cseh nyelvűek voltak az igénylő által megválaszolt kérdések, addig voltak esetek, amikor a kérelmező a válaszokat anyanyelvén (magyarul, ruszinul) írta fel. Figyelembe vették a foglalkozást, az életkort, családi állapotot, a gyermekek és a munkaképes családtagok számát, a saját birtokolt földet, az állatállományt, mennyi területet kér az igénylő, milyen tevékenység céljából kéri, illetve rendelkezik-e valamilyen katonai érdemmel.⁶⁷ A nyomtatványokat a községi hivatalnál, a földbirtokhivatal biztosánál lehetett beszerezni, a nem hivatalos nyomtatványokon benyújtott kérelmeket elutasították. A kérelmezőnek igazolnia kellett a hatóság előtt a benyújtott dokumentumainak hitelességét, tovább igazolást kellett benyújtania a meglévő földterületeiről. A légionárius kérelmezőknek az illetékes katonai hatóság által kiállított igazolvánnyal vagy légionárius igazolvánnyal voltak kötelesek igazolni, hogy 1918 évi október 28-át megelőző előtt léptek be valamely légióba. A kérelmeket a községi hivatalokhoz nyújtották be a kérelmezők, majd azokat továbbították az ÁFH illetékesei felé.⁶⁸ A kiutalással kapcsolatos munkát a kiutalási biztosok végezték. Ők végezték a lefoglalás és kiutalás gyakorlati teendőit, továbbá a felosztás módjára is javaslatot tehettek. Miután az ÁFH döntött az adott földbirtok átvételéről a kiutalási biztos készítette el az átvételi tervet, a földbirtok felosztásában közreműködő tanácsadó testületet állított fel, melyben az illetékes hivatal munkatársain kívül részt vettek azoknak a községeknek is a jelölt tagjai, azokból a településekből, melyek kataszteréhez az

⁶⁷ KTÁL, Fond 36. Op. 1, od. zb. 13. 23. lap

⁶⁸ Uo.

adott földbirtok tartozott. Miután a biztos közzétette a fentebb említett felhívást, a körzeti földhivatalokban született döntés a kedvezményezettek személyéről, illetve arról hogy milyen méretű és minőségű földet kaphatnak. A kiutalási biztos feladatai közé tartozott a talajminősítés elvégzése, a kiutalási ár kiszámítása az előző alapján, illetve a kiutalás grafikus tervének elkészítése. Miután a biztos kijelölte a birtok határait, a kedvezményezettek az ő jelenlétében vehették azt át.⁶⁹

A földosztás során a területeket parcellázták, az így létrejött parcellák igénylők közötti kiutalásáról döntöttek. Egy-egy település fennhatósága alá tartozó földterületen a parcellázást követően úgynevezett maradékbirtokok jöttek létre, illetve a telepítési alap rendelkezésére bocsátott földterületeken előbb a telepesek számára kiutalt parcellákat utalták ki. A maradékbirtokokat leggyakrabban az állam által politikailag favorizált személyek kapták meg.⁷⁰

A kiosztásra kijelölt földterületeknek különböző sorsa lehetett. Voltak parcellák, melyek hosszú időtartamú bérlet formájában kerültek igénylőkhöz, egyes parcellákat építkezési telkeként osztottak ki. Bizonyos területeket állami felügyelet alá helyeztek, illetve a területek jelentős részét a kisbirtok formájában utalták ki az ÁFH biztosain keresztül, vagy a tulajdonostól közvetlenül vásárolták meg az igénylők. Bizonyos területeket a kolonizációs alap rendelkezésére bocsátottak, mely földeken telepítéseket hajtottak végre.⁷¹

A részletes jelentéseknek köszönhetően nyomon tudjuk követni a földreform ütemét Podkarpatská Rusban az 1920–30-as években. 1924-ig elsősorban az erdőterületeket érintette a lefoglalás folyamata. Földművelésre alkalmas területen (szántó, szőlő, gyümölcsös) 21 873 hektárt foglaltak le, 10 812 hektárnyi rétet, 14 636 ha legelőt, és 151 033 ha erdőt. Ezeken kívül 2 470 hektáron lefoglala-

⁶⁹ *Simon A.*: Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között i. m. 45.

⁷⁰ *Palotás E.*: Kelet-Európa története a 20. század első felében i. m. 251.

⁷¹ A telepítések részleteivel kapcsolatban lásd a 3. lábjegyzetben megnevezett közleményeket.

lás alá került vízzel borított, és termelésre nem alkalmas földterület, összesen tehát 203 824 ha. A nevezett mértékű lefoglalások összesen 71 birtokok érintettek.⁷² Ebből a területből 1925-ig vidékünkön 29 439 ha földet utaltak ki kisbirtokok formájában, 2379 ha-t pedig maradékbirtokként.⁷³ Az Állami Földhivatal közlése szerint a kiutalt földterületekből 1924-ig 1766 földnélküli, 7067 földműveléssel foglalkozó és 1322 vegyes foglalkozású, tehát összesen 10 655 igénylő szerzett kisbirtokot.⁷⁴

Az első csehszlovák földreform egyik jellemzője volt, hogy forradalmi gyorsasággal zajlott a reform meghirdetését követő néhány évben. Ennek eredményeként mondható az el, hogy a fentebb közölt adatokhoz képest egy évtizeddel későbbi mutatók szerint minimálisan változott a földreform állapota. 1932-ből származó adataink tanúsága szerint a földterületek 18,83%-a került lefoglalás alá, ezen a 238 908 ha területen, melyből 45 379 ha volt a földművelésre alkalmas terület, zajlott földosztást⁷⁵ (lásd az 1. táblázatot).

Ezeknek a földterületeknek csak egy része került a lakosság köréből jelentkezett igénylőkhöz, egy része állami tulajdonba került. Podkarpatská Rus esetében ez 9082 ha volt, amelyből 8988 ha a Földművelésügyi Minisztérium, 46 ha a Nemzetvédelmi Minisztérium, 48 ha pedig egyéb állami szervek felügyelete alá került.⁷⁶ Új tulajdonoshoz pedig, mely lehetett jogi vagy magánszemély, kiutalás útján 26 045 ha (ebből 15 838 ha volt földművelésre alkalmas terület) vásárlás útján pedig 18 1434 ha (ebből 6161 ha volt földművelésre alkalmas) földterület jutott. A földreform

⁷² *Voženilek*: Pozemková reforma v československé republice II. vydání, Praha, 1924.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ *Voženilek, Jan*: Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská. Praha, 1932, st. 510–511.

⁷⁶ Závěrečná zpráva správního výboru Státního pozemkového úřadu. *Pozemková reforma* Ročník XVI. Číslo 3. V Praze v květnu 1935.

során tulajdonost cserélt földbirtok kicsiny, maradék része bérlet, vagy építkezési telek formájában lett új gazda tulajdona.

*1. táblázat. A lefoglalt földterületek aránya
Kárpátalja járásainak földterületeihez képest⁷⁷*

	Járás	Összes földterület (kat. hold [ha])	Lefoglalt (kat. hold [ha])	Százalék
1	Beregszászi	119 298 (68 651)	34 658,12 (19944,87)	29,05
2	Nagybereznaí	141 354 (81 344)	9,15 (5,72)	0,01
3	Huszi	167 314 (96 283)	15 905 (9 152)	9,51
4	Ilosvai	142 588 (82 054)	59 688,02 (34 348,38)	41,86
5	Munkácsi	170 726 (98 247)	59 507 (34 244,26)	34,86
6	Perecsenyi	108 463 (62 417)	5 896,12 (3 393,37)	5,44
7	Rahói	399 849 (195 571)	1 379,02 (793,64)	0,41
8	Nagyszőlősi	128 779 (74 108)	17 523,13 (10 084,33)	13,61
9	Szolyvai	244 645 (140 785)	156 340,05	63,90
10	Técsői	314 927 (181 229)	18 415,05	5,85
11	Ungvári	126 809 (72 974)	16 442,01 (9 461,82)	12,97
12	Ökörmezői	199 889 (115 029)	29 390,12 (16 913,32)	14,70
	Összes	2 204 641 (1 268 692)	415 157,02 (238 908,08)	18,83

Tekintve, hogy ezt követően a földreform folyamatában nem történt jelentős változás, ezt végleges adatnak tekinthetjük. Érdemes megfigyelni, hogy az Ilosvai, Munkácsi és Beregszászi járások földterületein ment végbe a legnagyobb mértékben a földosztás, ennek valószínűleg az volt az elsőrendű oka, hogy ezeken a területeken működött a régió legnagyobb birtoka a Schönborn-Buckheim uradalom, melynek későbbi sorsa még sok vitát kiváltott.

A földosztás, 1931-es állapota szerint közel 258 települést és egyes a hivatalos csehszlovák statisztika szerint 107,⁷⁸ az általunk talált levéltári dokumentumok szerint legalább 121 földbirtokost

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Statistické tabulky. Výměra zabrane půdy a počet jejích vlastníků. *Pozemková reforma* Ročník XVI. Číslo 3. v Praze v květnu 1935 str. 39.

érintett.⁷⁹ Legjelentősebben a Schönborn-Buckheim uradalmat (közel 130 idetartozó településen zajlott földosztás, a Beregszászi az Ilosvai és a Munkácsi járásokban), a Teleki-latifundiumot (az Ilosvai járás keleti, az Ökörmezői járás nyugati részén), Virányi Sándor (az Ungvári járásban és a Técsői járás déli részén), Odeschalchi Zoárd (Antalócz, Köblér, Tizasalamon környéke az Ungvári járásban), Nemes József (a Beregszászi járás központi része), Braun Zsigmond (a Nagyszőlősi és Beregszászi járásokban), Atzél László (a Nagyszőlősi járás keleti része) és a Lónyayak (Beregszászi járás nyugati része, a magyar–csehszlovák határ mentén) illetve az egyházi felekezetek földjeit érintették.⁸⁰ Legnagyobb részt a felsorolt birtokokból lefoglalt területen alakították ki azt a földalapot, amelyen a földosztást végezték. Ezek a birtokok 250 hektártól nagyobbak voltak, azonban volt olyan birtok, amely a 100 000 hektáros területet is meghaladta.

A csehszlovák földreformot megvizsgálva elmondható, hogy mind általánosságban, mind a podkarpatská rusi vonatkozásainak tekintetében megfigyelhetőek a Vári András által megfogalmazott négy általános jellemző a kelet-közép-európai földreformokra vonatkozóan. Ezek közül első a magántulajdonnak az addigi történelmi léptékeket messze meghaladó tömeges sérelme.⁸¹ Ez Kárpátalja esetében, mint fentebb is megjegyeztük, jelentősen érintette a helyi magyar gazdasági elit egzisztenciáját, mely a kisebbségi lét szempontjából a nemzeti érdekképviselő terén is érezte kedvezőtlen hatását. Jellemző volt továbbá a földreformra a vegyes ideológiai alapozás, mely cseh területeken gyakorta hivatkoztak a történelmi igazságszolgáltatásra, a fehérhegyi csatáért vett „reváns”,⁸²

⁷⁹ KTÁL, Fond: 36., op. 1, od. zb. 527. 55–67. lap

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Vári András: Nagybirtok, paraszt és nemzet. Az 1919–1920-as közép-kelet-európai földreformok eszmei előfutárai a politikai gazdasági közbeszédben. *Korall* 13. évf. (2012. 47. sz.) 5–29.

⁸² Simon A.: Telepések és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között i. m. 31.

ezzel párhuzamosan megjelent a szociális szempont is, mellyel a Köztársaság egyéb területein is bőven szerezhettek híveket a földreformnak. Különösen szembetűnő Podkarpatská Rus esetében a földreformok harmadik általános jellemzője, a földreformok forradalmi végrehajtása. Ha vetünk még egy pillantást a fentebb közölt adatokra, megállapítható, hogy 1924-ben a földreform alatt összességében lefoglalt birtokok 85,31%-a került zár alá, majd ezt követően a Köztársaság összeomlásáig a maradék 14,69%. A lefoglalt birtokok kiutalása egy hosszan elnyúló folyamat volt, és jelentős része nem is került új tulajdonoshoz, hanem maradt állami fennhatóság alatt.

A HELYI FÖLDREFORM NEMZETISÉGI VONATKOZÁSAI

A földreformot a korabeli közbeszédben rengeteg kritika érte, elsősorban a magyar ellenzéki politikum részéről. A vádak szerint a földreformnak erős nemzetiségpolitikai vonatkozásai is voltak, és a magyar földbirtokosokat illetve földigénylőket hátrányosan érintette. A földreformmal kapcsolatban azonban a helyi ruszinság is hallatta nemtetszését, az ő földinségüket sem sikerült csillapítani. A földreform etnikai vonatkozásáról érdemes szólnunk.

Magának a kérdésnek a vizsgálata nem egyszerű. A földreform során a hivatalos igénylőlapon nem kellett feltüntetni a nemzetiséget, pedig a leggyakoribb támadás azért érte a földreformot, hogy nemzetiségi szempontokat is figyelembe vettek. Azonban nyilvánvaló, hogy egyes esetekben az igénylőlap kitöltésekor használt nyelvből kiderült a nemzetiség. A levéltári adatok tanúsága szerint azonban nagyon pontosan tartották nyilván az igénylők nemzetiségét, és a földosztást követően is feljegyezték a nemzetiségi megoszlást. A nemzetiségi adatokra vonatkozóan nagyon részletes adatsorokat találhatunk a Cseh Nemzeti Levéltár 705/3. fondjának 118-as dobozában. Az ebben található kimutatások földreform során végrehajtott kiutalások nemzetiségi vonatkozásait mutatják.

Ezeket a kimutatásokat az ÁFH utasítására a körzeti földhivatalok, illetve a kiutalási biztosok készítették. Bár a kimutatások részletesek, használatuk mégis nehézkes, főleg Podkarpatská Rus esetében. A nehézségeket elsősorban az okozza, hogy míg a magyar, a német, illetve a zsidó nemzetiségek földszerzéseit külön kimutatták, addig a ruszin lakosságra vonatkozó adatokat nem ismerjük, ugyanis csehszlovák nemzetiségüként voltak feltüntetve akárcsak a szlovák valamint a cseh etnikumúak.

A nevezett források a földosztás 1931. december 31-ei állapota szerint tartalmazzák a nemzetiségekre vonatkozó adatokat. A podkarpatská rusi magyar kisebbség esetében arról tájékoztat a forrás, hogy a különböző földszerzési módok által, milyen mértékben szereztek földet a helyi magyar közösség tagjai. Ami a kisbirtokok kiutalását illeti, a hosszú távú bérlet útján összesen 34 esetben utaltak ki földterületet, mindössze 19 hektáros területen. Ettől jelentősebb mértékű a földosztás útján magyarokhoz került birtokok mérete. Ebben az esetben 1347 földszerzés történt, ami 1230 hektáros területen ment végbe. 2058 esetben vásároltak magyarok földet Podkarpatská Rusban 1688 hektáron. Rövid távú bérlet formájában, 1643 esetben, összesen 1609 ha föld került magyar nemzetiségű bérlőhöz. A maradékbirtokok esetében a számok a fenti mutatók a következőképp alakultak: földosztás során 6 maradékbirtok került magyar tulajdonoshoz, összesen 463 hektáron, 7 maradékbirtok vásárlás útján került magyar gazdához 974 hektáron, 8 maradékbirtokot 583 hektáron béreltek magyarok.⁸³

A kárpátaljai magyarok földszerzéseire vonatkozóan különböző adatokat ismerhetünk. Az Állami Földhivatal statisztikái szerint a földreform során a kiosztott földbirtokok számának 23,6%-át, a kiutalt birtokterület 21,8%-át kapták magyarok. Ezeknek a birtokoknak a nagy részét az úgynevezett gyorsított eljárás során szereztek meg, ami jelentősebb kiutalási ár megfizetését jelentette.⁸⁴

⁸³ NACR Fond 705/3 karton 118.

⁸⁴ Uo. és *Simon A.*: Telepesek és telepesfálvak i. m. 34-34.

A felvidéki magyarság húsz éve című kiadvány szerint Szlovákiában és Kárpátalján a kiutalásban részesülők 6,2%-a volt magyar, tehát 11 502 magyar jutott 24 364 hektár földhöz. A csupán magyarul járók esetében akkor arra jutunk, hogy 138 159 ha területből 8943 magyar szerzett 17 612 ha földet, vagyis a kiutalt területek 12,74% jutott magyarokhoz.⁸⁵ Jócsik Lajos közlése szerint: A magyar parasztok Szlovákiában mindössze 18 496, Kárpátalján 970 hektárt kaptak, tehát összesen 19 466 hektárt. Ezt a földet összesen 11 036 magyar igénylő között osztották ki. Egy igénylőre nem jutott még 2 hektár sem. A magyar parasztok nem kapták meg a magyar birtokosoktól elvett területnek egy százalékát sem.⁸⁶

A bécsi döntéssel visszacsatolt felvidéki területen, mely több mint 12 ezer négyzetkilométert tett ki a földreform során kiosztott 158 894 hektár birtok területe 19,02%-a került magyar nemzetiségű igénylőhöz. A területen a magyarok aránya közel 80% volt, így ez is bizonyítja a földreform nacionalista jellegét.⁸⁷

Mint fentebb említettük, Podkarpatská Rus esetében nem tartalmazza a földreform nemzeti vonatkozásait bemutató adatsorok külön a ruszinokra vonatkozó számadatokat, hanem csehszlovák lakosság részesedését mutatták be. Azokból az ismereteinkből kiindulva, melyek szerint Podkarpatská Rusban a ruszin lakosság volt egyértelmű többségben, illetve a forrásaink is arról árulkodnak, hogy a csehszlovák vezetés elsősorban őket kívánta előnyben részesíteni a földreform során, azzal a feltételezéssel élhetünk, hogy a telepítések során földet szerzett légionárius családot, illetve néhány maradékbirtokost leszámítva az adatokban szereplő csehszlovákként feltüntetett kedvezményezettek döntő többsége ruszin volt. Az ÁFH nyilvántartása szerint 9266 csehszlovák kedvezményezettje volt a podkarpatská rusi földosztásnak, ami a helyi kiutalások 74%-át, az összesen kiutalt terület 79,7%-át jelentette. Ezek-

⁸⁵ A felvidéki magyarság húsz éve. Vö. *Simon A.*: Telepesek és telepesfalvak i. m. 31–32.

⁸⁶ *Jócsik L.*: A Közép-Duna-medence közigazdasága i. m. 300.

⁸⁷ *Simon*: Telepesek és telepesfalvak... 60.

nek a kiutalásoknak a jelentős része legfeljebb 5 hektáros birtokméretet juttatott a kedvezményezetteknek, összesen 8940 esetben, 5–30 hektáros birtokok kerültek kiutalásra, míg 30 ha fölötti birtokot 60 esetben juttattak kérelmezőnek.⁸⁸ A ruszinok főként azt nehezményezték, hogy a Schönborn-Buckheim uradalom nagy területei kerültek a Latorca részvénytársaság tulajdonába.

A földreform nemzetiségi vonatkozásairól, mint látjuk többféle, sokszor ellentmondásos információt találunk. Azonban a korábbi kutatások, illetve a kárpátaljai lebonyolítás is bizonyítja, hogy a földreform nemzetpolitikai jellege nem vonható kétségbe.

ÖSSZEGZÉS

Az első Csehszlovák Köztársaság vidékünkkel kapcsolatos politikájának fontos meghatározója volt a terület lakosságának gazdasági és szociális állapota. Ily módon, a helyi viszonyok között a földreform kivitelezése különösen fontos volt nemcsak a helyi gazdasági viszonyok tekintetében, de a csehszlovák államhatalom kiépítésének és konszolidációjának elősegítése szempontjából is. A földreform azonban vontatott volt, a helyi lakosság gyakorta panaszkodott visszaélésekre, és részrehajlásra, a földosztások politikai célokra való felhasználására. A helyi magyarság több esetben sérelmezte a földreform végrehajtásának módszereit, és többször is hangot adott annak a véleményének, hogy az intézkedéssorozatban igen mostohán kezelték a magyar nemzetiséghez tartozókat. Összességében elmondható, hogy a prágai vezetés Kárpátalján a földreformmal nem tudta megfelelően enyhíteni a helyi lakosság földéhségét, így ezzel az intézkedéssorozattal a csehszlovák állam iránti szimpátiát sem sikerült növelnie.

⁸⁸ Uo.